

اصول طراحی پیاه‌راه با رویکرد گردشگری پایدار شهری

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۲/۲۷ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۳۱

خبراله همتی

کارشناس ارشد مدیریت شهری. khematy@yahoo.com

علی ارشاد

کارشناس ارشد مدیریت شهری. ershad.ali@yahoo.com

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: پیاده‌راه‌های گردشگری پیوند دهنده فضاهای پویای شهری و گردشگران هستند و می‌توانند علاوه بر نقش اقتصادی و اجتماعی، عامل اصلی توسعه گردشگری و حضور فعال گردشگران در فضاهای شهری محسوب شوند. شهر همدان به ویژه تپه هگمتانه علی‌رغم دارا بودن ظرفیت‌های گسترده، به امکانات رفاهی بیشتری برای گردشگری شهری نیاز دارد. هدف اصلی این پژوهش بررسی تجارب موفق بین‌المللی و مقایسه پیاده‌راه‌های شهری و شناسایی این قابلیت‌ها در فضای کالبدی پیاده‌راه‌های محوطه هگمتانه می‌باشد.

روش پژوهش: این پژوهش به تجزیه و تحلیل کیفی این پیاده‌راه‌ها می‌پردازد تا ببیند چه اندازه توانسته است زمینه‌ساز ارتقای کیفیت زندگی شهری و جذب گردشگر در این منطقه باشد و از سوی دیگر زمینه استفاده از تجارب مثبت خود در سایر مناطق مشابه پیاده‌راهی را فراهم سازد.

یافته‌ها: برگزاری انواع مراسم، آیین‌ها و جشنواره‌های متناسب با محوطه و میراث فرهنگی در مجموعه می‌تواند به جذب مخاطب و ارتباط دادن محوطه با شهر کمک شایانی نماید. از لحاظ زمان حضور گردشگران در مجموعه تفاوت معنی‌داری بین گردشگران داخلی و خارجی وجود دارد، به نحوی که گردشگران داخلی بیشتر از همه در تعطیلات نوروز و پس از آن در تابستان، به ترتیب در ماه‌های شهریور، مرداد و تعداد کمتری در تیرماه از این محوطه بازدید می‌کنند. پس از آن، مجموعه در ماه‌های فروردین، اردیبهشت و آبان به ترتیب بیش از سایر ماه‌ها میزبان گردشگران خارجی بوده است.

نتیجه‌گیری: تجارب موفق جهانی نشان داده‌اند که برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای پیاده‌راه‌ها، زمانی موفق خواهند بود که علاوه بر در نظر گرفتن عوامل کالبدی، شرایط اجتماعی فرهنگی، اقلیمی، الگوهای روانی رفتاری مردم، به نیازهای و سلیقه مردم محلی توجه شود. بنابراین در برنامه‌ریزی و ساماندهی پیاده‌راه‌ها لازم است روابط متقابل نظام حرکتی افراد پیاده با دیگر جنبه‌های پایداری محوطه همگام با توازن و تعادل زندگی انسان‌ها موردشناسایی و تحلیل ساختاری و کیفی قرار گیرد. از این رو باید برای ساماندهی پیاده‌راه‌ها، نگرشی جامع و اصولی مانند کوتاه کردن دسترسی‌ها، پوشش کامل امنیتی و بهداشتی معابر پیاده، رعایت الزامات اسایشی و تنوع در مسیر، بدنه‌سازی و ایجاد مناظر (چشم‌اندازهای) مطلوب تامین تجهیزات لازم برای حرکت در شبانه‌روز و فراهم کردن زمینه‌های اجتماعی مشارکت پایدار محلی به کار گرفته شود.

واژگان کلیدی: اصول طراحی شهری، پیاده‌راه، گردشگری، توسعه پایدار

مقدمه

تا قبل از انقلاب صنعتی مقیاس انسانی، اندازه و تناسبات اصلی شکل دهنده محلات بود و الگوی جابجایی، براساس حرکت فرد پیاده طراحی می شد، یعنی انسان پیاده، اندازه و فاصله‌ها را تعیین میکرد (قریب، ۱۳۸۳). پس از ظهور انقلاب صنعتی در شهرها و پیامدهای مدرنیسم، حضور پررنگ اتومبیل‌ها در شهرها به خصوص کلان شهرها افزایش یافت. این روند در بسیاری از شهرهای دنیا سبب بروز مسائل زیادی از جمله تضييع امکانات و منابع طبیعی، افول فعالیت‌های مراکز شهری بویژه مراکز سنتی، و گوشه نشینی انسان‌ها شد (محمدزاده، ۱۳۷۴). از سویی توسعه بی رویه شهرها با رشد کالبدی همگام نبود و منجر به ساخت و سازهای بدون برنامه‌ریزی و تغییرات فراوان در ساختار فضایی شهرها گردید (شیرمحمدی و نقیبی، ۱۳۸۶). بدین ترتیب شکست برنامه‌های شهرسازی مدرن و اهمیت یافتن موضوعات توسعه پایدار شهری و محیط زیست، صاحب نظران را متوجه یافتن راهکارهای مناسب برای طرح فضاهای شهری مطلوب شهروندان در عرصه شهرسازی جهان کرد که از آن با عنوان جنبش پیاده گستری یاد می‌شود (قربانی و جام کسری، ۱۳۸۹). در واقع فضاهای باز شهری و پیاده راه‌های شهری یکی از موثرترین مکان‌های برقراری تعاملات اجتماعی شهروندان با یکدیگر به شمار می‌آیند و می‌توانند در ایجاد حس تعلق (هویت بخشی) به مکان‌ها و در نهایت خلق سرمایه‌های اجتماعی شهر موثر باشند. با وجود گذشت چندین دهه از جنبش پیاده گستری در کشورهای پیشرفته جهان هنوز طراحی مسیرهای پیاده راه با عنوان پیاده سازی محورهای تاریخی موضوعی نو در عرصه مطالعات نظری و برنامه‌ریزی شهری از منظر گردشگری در ایران است. محوطه تاریخی هگمتانه که نزدیک به ۳۰ هکتار مساحت دارد در حال حاضر از سه بخش تشکیل شده است، این محوطه توسط سه خیابان شهری اکباتان شمالی و جنوبی (نسبت به میدان اکباتان) و بلوار علویان از یکدیگر جدا شده‌اند و در محل تقاطع آنها میدان اکباتان قرار گرفته است. در این پژوهش سعی شده کیفیت پیاده راه‌های موجود در محوطه هگمتانه بررسی و سنجیده شود لذا این تحقیق به تجزیه و تحلیل کیفی این پیاده راه‌ها می‌پردازد تا ببیند چه اندازه توانسته است زمینه ساز ارتقای کیفیت زندگی شهری و جذب گردشگر در این منطقه باشد و از سوی دیگر زمینه

استفاده از تجارب مثبت خود در سایر مناطق مشابه پیاده راهی را فراهم سازد.

اهداف اصلی این تحقیق عبارتند از:

- بررسی و شناخت ویژگی‌های پیاده راه‌های پایدار
- بازطراحی پیاده راه‌های محوطه هگمتانه براساس شاخص کیفی پایداری پیاده راه‌ها
- چگونه با رویکرد طراحی پیاده راه در این محوطه تاریخی می‌توان باعث توسعه گردشگری پایدار شهری شد؟

مروری بر ادبیات موضوع

توسعه پایدار شهری

سازماندهی و شکل دهی مناسب هویت شهری، آماده سازی و مدیریت بهره برداری از جاذبه ها، بهسازی و مرمت بناهای تاریخی، توسعه فضاهای سبز، تبلیغات و بازاریابی برای پتانسیل‌های گردشگری، اجرای طرح‌های توسعه شهری و گردشگری مهمترین نقش را در توسعه گردشگری ایفا می‌کنند (فنی و محمدزاده، ۱۳۸۹).

فضای شهری

در حوزه شهری، فضای شهری فضایی است حامل بار اجتماعی که به ماهیت مناسبات اجتماعی و سیاسی مربوط می‌شود. درواقع فضای شهری فضایی است که ساکنان یک شهر بدون محدودیت سن و جنس بتوانند به تعاملات اجتماعی بپردازند. از نظر دکتر پاکزاد، فضای شهری چیزی نیست جز فضای زندگی روزمره شهروندان که هر روز به صورت آگاهانه یا ناآگاهانه در طول راه، از منزل تا محل کار ادراک می‌شود (پاکزاد، ۱۳۷۶). توسلی عقیده دارد که فضای شهری همراه با تاریخ یک ملت در ادوار مختلف به وجود می‌آید، شکل می‌گیرد و دگرگون می‌شود، این عنصر که فعالیت‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی همواره در آن جریان داشته، همیشه با قلب تاریخ شهر می‌تپیده و سرگذشت شهر را رقم می‌زده است (توسلی، ۱۳۸۶، ۷).

اصول طراحی برنامه‌ریزی پایدار پیاده راه‌های شهری

در دیدگاه‌های نوین پایداری شهری، حرکت انسان‌ها در پیاده راه‌ها باید همسو با فضای کالبدی (نوع بافت و فضاهای سبز و باز) باشد. از سوی دیگر آنها از شرایط محیطی اجتماعی سیاسی و مدیریت شهری نقش می‌پذیرند بنابراین باید برنامه‌ریزی و طراحی و بهسازی پیاده راه‌های شهری منطبق بر اصولی باشد که نیل به پایداری را همساز با فضاهای طبیعی و انسان ساخت و

مشکلی ایجاد نمی کند بلکه می تواند موجب ارتباط وسیع تر مردم با این محوطه به ظاهر جدا افتاده از شهر شود. به همین دلیل می توان این حضور را در راستای پیوند دادن شهروندان با این تپه باستانی به فال نیک گرفت. کاربری های موجود در تپه باستانی هگمتانه حداقل هایی جهت حضور بازدیدکنندگان در این محوطه ب ه شمار می روند اما در حالت ایده آل این محوطه از کمبود کاربری های لازم جهت تبدیل به محوطه گردشگری رنج می برد؛ از جمله این که تپه فاقد هرگونه فضایی برای عرضه مواد خوراکی یا صرف آنها در محل از قبیل بوفه یا رستوران می باشد. این در حالی است که وسعت محوطه زمان زیادی را برای بازدید از آن م ی طلبد که این خود مستلزم وجود کاربری های خدماتی از جمله عرضه مواد غذایی است. البته در ایجاد چنین کاربری های باید به خصوصیات محوطه باستانی و عدم بارگذاری سنگین روی آن، به خصوص در محوطه های دارای آثار با نظر کارشناسان باستان شناسی، توجه کرد. علاوه بر این می توان به عرضه آثار مرتبط با میراث فرهنگی در این محوطه هم نظر داشت که موجب افزایش جذابیت فضا برای عموم می شود که البته در سا لهای اخیر پی شبینی برگزاری بازارچه های فصلی در قسمت ورودی محوطه، هرچند با سازه سنگین و نازیبا، انجام شده است. مضاف بر کاربری های ثابت، می توان به برگزاری جشنواره های فصلی و مناسبتی مرتبط با میراث فرهنگی در این محوطه جهت ارتباط هرچه بیشتر مردم با این تپه باستانی اقدام کرد.

روش شناسی

روش پژوهش در مقاله حاضر روش ترکیبی متکی به روش های توصیفی- تحلیلی و موردی- میدانی یا موردی ژرفانگر است لذا از هردو متولوژی اسنادی متکی بر مطالعات کتابخانه ای و میدانی استفاده شده است که از نوع کاربردی می باشند. در این روش با توجه به اهداف تحقیق به منابع، اطلاعات اسنادی موجود و ادبیات موضوعی، تحقیق (طرح جامع، تفصیلی شهر، پروژه و مقالات) پرداخته شده است و در خلال بحث، اصول و مبانی و راهبردهای مربوط به برنامه ریزی و طراحی پیاده راه های شهری و ساماندهی محوره های پیاده راه ها در محوطه تاریخی ارائه گشته. در مرحله بعد در رابطه با شناخت محدوده مورد مطالعه از گزارش های طرح تفصیلی و مطالعه پروژه های انجام شده در محوطه هگمتانه استفاده شده است. در ادامه با بررسی های انجام

انسانی کند. به همین دلیل لحاظ کردن اصول طراحی محیطی به همراه ملاحظات شهری می تواند زمینه ساز ایجاد فضای مطلوب تری شود. باید به این نکته توجه داشت که اصول پیاده راه ها فضاهای جمعی هستند که درک افراد جامعه از مفهوم و ماهیت آن با توجه به گروه سنی جنسیت و طبقه اجتماعی فرهنگی آنها متفاوت است. از این رو ضرورت دارد طراحی سازماندهی نگهداری و بهسازی این فضاها براساس خواسته های واقعی ذینفعان آن صورت پذیرد. زیرا پیاده راه نه به عنوان یک معبر و فضای فیزیکی بلکه به عنوان یک محیط اجتماعی فرهنگی اهمیت دارد و جلب مشارکت مردمی در حفظ و توسعه پایدار در راهکارهای برنامه ریزی بسیار مهم است. اصول هفتگانه عبارتند از:

- ۱) نظم دهی به محیط در یک چارچوب اکولوژیکی
- ۲) توجه به محدودیت های مربوط به مصرف انرژی (توجه به توسعه پایدار)
- ۳) احیا، مرمت و بهسازی به جای تعریض تخریب و احداث فضاهای جدید
- ۴) ایجاد دسترسی افراد به فضاهای پیاده
- ۵) افزایش نفوذپذیری سنگ فرش ها نسب به روان آب های سطحی
- ۶) افزایش فضاهای سبز و درختان
- ۷) افزایش سلامتی و ایمنی عابر پیاده

ویژگی های کالبدی - عملکردی محدوده مطالعاتی:

مجاورت با مراکز و عناصر تاریخ فرهنگی گردشگری همدان (ترانشه های باستان شناسی و سایر بناهای تاریخی محوطه) قرار داشتن در مرکز شهر و طبعاً کاربری اصلی تپه تاریخی هگمتانه، کاربری فرهنگی از نوع محوطه باستانی و بناهای تاریخی است که لازم است بر روی آن تأکید و تقویت شود از جمله ادامه کاوش ها، البته با نظر کارشناسان امر، می تواند موجب خروج بقایای شهر باستانی و عرضه آن به مخاطبین شود. در درجه بعد عملکردهای مرتبط با این کاربری ها از جمله فضاهای خدماتی، اداری، نمایشگاهی و پارکینگ قرار دارند.

مرکز آموزش علمی کاربردی میراث (علاوه بر ای نها تنها کاربری به ظاهر غیرمرتبط این محدوده وجود فضای آموزشی است که از آنجا که این مرکز آموزشی زیرمجموعه سازمان میراث فرهنگی بوده و به آموزش های مرتبط با حوزه) هگمتانه میراث از جمله رشته های معماری، جهانگردی، هتلداری و مدیریت گردشگری می پردازد، وجود آن در این محدوده نه تنها

شده در خصوص عوامل داخلی موثر در توسعه گردشگری، فهرستی از نقاط ضعف قوت فرصت و تهدیدهای فراوری گردشگری پیاده راه محوطه هگمتانه مورد شناسایی و ارزیابی قرار گرفت. در مرحله بعد با تنظیم عوامل راهبردی عوامل داخلی که مبنای تدوین راهبرد می باشند نسب به تعیین اولویت‌ها و اتخاذ بهترین راهبرها اقدام شد. در نهایت با تلفیق این عوامل با هم چهار راهبرد ارائه شد. چهار راهبرد سوات برای یافتن بهترین راهبرد در راستای بهبود عملکرد مدیریت شهری و تحقق هدف توسعه پویا درون زا و پایدار گردشگری شهری منطقه و با توجه به این شرایط مدیریتی امکان اجرای تمامی راهبردهای تعیین شده توسط مدل سوات را خواهد داشت.

تحلیل یافته‌های پژوهش

در سال‌های اخیر در محوطه باستانی هگمتانه جهت حضور گردشگران مناسب سازی هایی صورت گرفته که بعضاً با مخالفت‌هایی نیز مواجه شده است. عمده این مناسب سازی‌ها شامل احداث بناهای خدماتی، تعریف مسیر گردشگری در محوطه و سنگفرش کردن آن، تهیه تابلوهای راهنما جهت محوطه و نیز تابلوهای معرفی کارگاه‌ها و نصب تعداد اندکی مبلمان شهری شامل چراغ محوطه، آبخوری، نیمکت، تلفن عمومی و... بوده است. به این اقدامات می توان از چند منظر نگاه کرد؛ اول این که عمده این فعالی آنها به صورت موردی و بدون طراحی جامع و یکپارچه محوطه صورت گرفته است بنابراین دارای نواقص زیادی است. به طور مثال مسیرهای گردشگری از طراحی مناسب برخوردار نبوده یا این که مبلمان به اندازه کافی وجود نداشته و همان تعداد اندک نیز به طور متناسب در محوطه توزیع نگشته‌اند.

مورد بعدی حساسیت محوطه گردشگری و انجام عملیات عمرانی در آن م یباشد که در اقدامات انجام شده خیلی مد نظر قرار نگرفته است به طور مثال مسیرها با تسطیح زمین و ب هکارگیری مصالح سنگین ساخته شده است در حالی که می‌توانست با مصالح سبک و با فاصله از زمین به صورت پل هایی با حداقل سطح تماس ساخته شود. اینچنین است مسئله جای گذاری این عوارض کالبدی، که باید با کارشناسی در مناطق فاقد آثار انجام گیرد؛ درحالی که مثلاً در مورد مسیرها که کاملاً از کنار ترانشه‌ها عبور می کنند، واضح است که روی آثار قرار دارند و با این وجود با مصالح سنگین و عملیات عمرانی ساخته شده‌اند.

مسئله معرفی مناسب محوطه به گردشگران برقراری و ارتباط با مخاطب باید موردتوجه قرار گیرد. در این زمینه تلاش‌های خوبی در این محوطه صورت گرفته که از آن جمله تهیه تابلوهای راهنما با توضیحات مناسب و نسبتاً جامع در مورد هر کارگاه می باشد که به دو زبان فارسی و انگلیسی با ابعاد مناسب و گرافیک نسبتاً خوب، هرچند با اجرای ضعیف تر و ناکامل، در کنار آثار نصب شد هاند. گرچه نصب این تابلوها اقدام موثر و مفیدی است اما نیاز به وجود راهنمای گردشگری در محوطه کاملاً احساس می شود چراکه بسیاری از مخاطبان حوصله مطالعه تابلوها را ندارند درحال یکه اکثر مردم با توضیحات شفاهی ارتباط خیلی بهتری برقرار م یکنند. علاوه بر این در خیلی مواقع توضیحات برای مخاطب عام گویا نیست و راهنما می تواند به زبان ساده تر مطالب را بیان کند. متأسفانه -همان طور که پیشتر ذکر شد- در حال حاضر هیچ گونه راهنمایی در محوطه حضور نداشته و ظاهراً صرفاً در فصول گردشگری و ایام پیک راهنماها در مجموعه حضور می یابند. گرچه ما علی رغم حضور در فصل تابستان -که قاعداً فصل گردشگری محسوب می‌شود- با هیچ راهنمایی مواجه نشدیم. در کل می توان گفت که مشکل برقراری ارتباط با محیط‌های باستانی منحصر به این مجموعه نبوده و در تمام محوطه‌های باستانی احساس می شود و لازم است تمهیداتی جهت حل این مسئله اندیشیده شود که از آن جمله می‌توان به استفاده از انواع امکانات از جمله نقشه، تصاویر سه بعدی، نورپردازی، صداگذاری، فیلم و... اشاره کرد.

علاوه بر موارد فوق تامین نسبی خدمات مورد نیاز گردشگران است که در سال‌های اخیر به آن پرداخته شده است. از جمله خدماتی مانند پارکینگ، سرویس بهداشتی و نمازخانه در مجموعه احداث شده است. هرچند باید اذعان کرد که با توجه به وسعت محدوده و زمان زیادی که گردشگران در آن سپری می‌کنند، نیاز به وجود خدمات گسترده‌تر متناسب با شان محوطه تاریخی در آن احساس می‌شود.

همچنین برگزاری انواع مراسم، آیین‌ها و جشنوار ههای متناسب با محوطه و میراث فرهنگی در مجموعه می تواند به جذب مخاطب و ارتباط دادن محوطه با شهر کمک شایانی نماید. در مجموع می توان گفت که گرچه در سال‌های اخیر اقداماتی در راستای بهبود خدمات گردشگری در این محوطه باستانی صورت گرفته است ولی این اقدامات به هیچ وجه کافی نبوده و تنها گامی ابتدایی جهت دستیابی به وضعیت مطلوب می‌باشد. از

رویدادهای متنوع و جذاب فعالیتها و گروههای متنوعتری در زمانهای متفاوت شده است و به این ترتیب نشاط ناشی از تعامل گروههای مختلف را به فضای پیاده راهی می‌دهند و به نشاط و پویایی آن محل کمک فراوانی کند.

- با توجه به کیفیت مطلوب طراحی مسیرهای پیاده که تابع شرایطی مانند جنس کفسازی، نظم شیب مسیر و عرض مسیر هستند، متاسفانه وضعیت محور نسبت به مجرای آب‌های سطحی و دیواره فضاهای سبز باغچه‌ها و مبلمان شهری و خدمات شهری به خوبی استقرار نیافته است به طوری که در شرایط اقلیمی متفاوت و فصول سرد مشکلات زیادی را برای بازدیدکنندگان فراهم می‌آورد.

- کف سازی در طول مسیر از تنوع برخوردار نیست و برای گردشگران گروه‌های سنی متفاوت تعبیه نشده است و تردد آنها را در شرایط نامناسبی قرار داده است.

- طراحی نیمکت‌ها محدود است (مبلمان شهری) و با ظرفیت محیطی و جمعیت گردشگران تناسبی ندارد. در طراحی نیمکت‌ها از زوایای صاف (مستقیم) استفاده شده که باعث مشکلات بصری برای عموم شده است.

- نبود باغچه‌های زیبا و آب نماها فضا را از تنوع و حظ دیداری محروم ساخته است.

- عدم توجه کافی به مرمت و ساماندهی به موقع و اصلی، عدم استحکام و در نتیجه تخریب تدریجی کفسازی‌های موجود و در وطل مسیر راه را موجب شده است.

لحاظ زمان حضور گردشگران در مجموعه تفاوت معنی‌داری بین گردشگران داخلی و خارجی وجود دارد، به نحوی که گردشگران داخلی بیشتر از همه در تعطیلات نوروز و پس از آن در تابستان، به ترتیب در ماه‌های شهریور، مرداد و تعداد کمتری در تیرماه از این محوطه بازدید می‌کنند. در حالی که گردشگران خارجی بیشتر ماه‌های خوش آب و هوای بهار یا پاییز را برای بازدید برمی‌گزینند که در این محوطه نیز مصداق دارد، به طوری که بیشترین آمار حضور گردشگر خارجی در مهرماه به ثبت رسیده است. پس از آن، مجموعه در ماه‌های فروردین، اردیبهشت و آبان به ترتیب بیش از سایر ماه‌ها میزبان گردشگران خارجی بوده است.

در مورد زمان‌هایی که مجموعه خالی یا کم گردشگر است، می‌توان به زمستان و به خصوص زمان اوج سرما در ماه‌های دی و بهمن اشاره کرد که با توجه به اقلیم سردسیر همدان منطقی به نظر می‌رسد. با توجه به این آمار بهتر است تعمیرات و اقداماتی که نیاز به تعطیلی مجموعه دارند در این فصل انجام شوند. البته این آمار در ایام کرونا بدلیل محدودیت‌ها و قرنطینه‌ها دچار تغییرات زیادی شد و امید است در دوران پساکرونا آمارها بشدت بهبود یابد.

ارزیابی عملکرد محور پیاده راه محوطه هگمتانه

- محور پیاده راه محوطه هگمتانه با بهره‌مندی از نام و تاریخ کهن شهری در اذهان عمومی به عنوان فضای شهری و حامل بار اقتصادی اجتماعی شهری عمل می‌کند.

- دو عامل مهم که منجر به سرزندگی پیاده راه‌ها می‌شود تنوع و نفوذپذیری فضاها می‌باشد که در محوطه موجود است (پاکزاد، ۱۳۸۴) این دو عامل باعث

جدول ۱: ارزیابی عوامل داخلی بر پیاده راه‌های گردشگری هگمتانه

نقاط قوت	نقاط ضعف
- برخورداری محوطه از امکانات تاریخی فرهنگی و مذهبی شناخته شده ملی	- نبود امکانات بهداشتی امنیتی و پارکینگی مناسب متناسب با ظرفیت تحمل محیطی
- وجود فضاهای قدیمی با قابلیت تغییر کاربری در آن محدوده به عنوان فعالیت‌هایی برای توسعه پایدار گردشگری	- عدم وجود نشانه در محوطه و وجود مشکل در مسیریابی
- دسترسی آسان به شبکه حمل و نقل عمومی	- عدم وجود مبلمان کافی در محوطه جهت گردشگران
- بالابودن نسبت جمعیت جوان تحصیل کرده و علاقه مند به فعالیت در بخش گردشگری و مشاغل تبعی	- کمبود تعداد مراکز اقامتی رفاهی و رستوران با کیفیت بالا در مرکز شهر
- پایین بودن میزان مشارکت اجتماعی جامعه محلی در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری	
- بسته بودن اماکن تاریخی در بعضی زمان‌ها و تاریخ‌ها به هنگام مراجعه بازدیدکنندگان	
- نبودن راهنمایان مجرب و در دسترس برای توضیح و راهنمایی گردشگران	
- نداشتن برنامه‌ریزی و بازاریابی برای گردشگری	

- عدم تبلیغ مناسب گردشگری در حوزه ملی و فراتر از آن	
- معرفی بهتر آثار به گردشگران با بهره گیری از راهنمای گردشگری و انواع روش‌های ممکن صوتی و تصویری	
- تعریف مسیر گردشگری با مصالح متناسب به نحوی که کمترین آسیب را به محوطه رساننده و کوتاه ترین و بهترین بازدید را ممکن سازد.	
- فرصت ها	- تعریف مسیرهای گردشگری درون کارگاه‌ها که بهترین درک فضایی را حاصل سازد.
	- استقرار خدمات لازم گردشگران در محوطه
	- به کارگیری انواع مبلمان لازم جهت رفاه گردشگران
	- با وجود پتانسیل‌های فراوان منطقه، توانایی تبدیل شدن به قطب اول گردشگری غرب کشور را دارد.
	- اولویت جنبه گردشگری بر حفظ محوطه باستانی و ساماندهی مجموعه و در پی آن امکان آسیب رسیدن به آثار
تهدیدها	- آسیب رسانی گردشگران به محوطه باستانی
	- عدم ارتباط برقرار کردن مخاطبان با آثار محوطه با نبود راهنما

جدول ۲: راهبردهای و راهکارهای لازم برای توسعه پایدار گردشگری در پیاده راه هگمتانه

- بالابردن کیفیت و کثرت پیاده راه‌ها و توسعه آنها	
- تنوع بخشی به محصولات گردشگری با برگزاری جشنواره ها	
راهبردهای تهاجمی	- حمایت دولتی از پروژه‌های فراغتی و تفریحی مناسب گردشگری محوطه
	- بهره گیری از حمایت خاص مسئولان در ارتقای کیفی عملکرد گردشگری محوطه
	- توجه خاص به برنامه‌های بازاریابی و اطلاع رسانی
- تامین امنیت روانی و فیزیکی گردشگر و انجام برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت گردشگران در فضاهای شهری از جمله پیاده راه ها	
راهبردهای تنوعی	- استفاده از ویژگی‌های تاریخی فرهنگی برای معرفی منطقه در نمایشگاه‌ها برای جذب گردشگر
	- جذب نیروهای گردشگری آموزش دیده در بخش گردشگری
	- تدوین برنامه‌های اقتصادی کاربردی و رفع چالش‌های قانونی واداری پیش رو
راهبرد بازنگری	- استفاده از ظرفیت سرمایه گذاری‌های بخش خصوصی و دولتی برای ایجاد بازسازی و توسعه خدمات و امکانات و زیرساخت‌های گردشگری
	- ارتقای سطح خدمات در حد استانداردهای ملی و بین المللی در راستای جذب گردشگر
راهبرد تدافعی	- مشارکت دادن هرچه بیشتر جوامع محلی در برنامه‌های گردشگری و ایجاد نگرش مثبت بین آنها و متناسب با محوطه
	- تدوین برنامه‌های بومی گردشگری و ارتقای تعلق خاطر و هویت بخشی به این محوطه
	- تدوین برنامه‌های کاربردی در راستای مدیریت جاذب شهری و رفع زیرساخت‌های استاندارد گردشگری

طراحی پیاده راه گردشگری

که در آن اقدامات عمرانی برای شروع ساخت وساز در زمین ضلع شمالی نیز فراهم می گردد رویکرد اقدامات اجرایی در برنامه کوتاه مدت بهینه سازی و بهسازی، و نیز حداکثر استفاده از شرایط موجود می باشد. مولفه‌های کیفیت بخشی در پیاده راه محوطه هگمتانه که مورد توجه قرار گرفته اند عبارتند از: تنوع فضایی، انعطاف پذیری، دسترسی و ارتباط- نفوذپذیری، آسایش و راحتی، نظافت و پاکیزگی، تصویرپذیری (منظر مناسب)، حفظ هویت، کارایی، فرم و کالبد، تمایز و تشخیص، سرزندگی و پویایی اقداماتی که در برنامه کوتاه همدت انجام خواهند شد:

- حفظ و ابقاء مسیر موجود گردشگری
- ساماندهی پارکینگ داخل محوطه و امکان پارک خودروها در کنار خیابان نزدیک ورودی و میدان اکباتان
- ایجاد بنای معرفی مجموعه با مصالح سبک و موقت

طراحی محوطه باستانی هگمتانه مبتنی بر مطالعات انجام شده و سنجش نقاط قوت و ضعف و نیز فرصت‌ها و تهدیدها و تجزیه و تحلیل آنها در دو مرحله کوتاه مدت و بلندمدت صورت پذیرفته است. طرح کوتاه مدت که برنامه‌های کاملاً اجرایی و مبتنی بر واقعیات قاب‌لتحقق در دوره زمانی سه ساله است، صرفاً به دنبال برطرف کردن کاستی‌ها و ارائه راهکارهایی ساده و کم هزینه در راستای بهینه سازی و بهسازی محوطه است. در این برنامه هی چگونه اقدام عمرانی گسترده ای پیش بینی نشده است بلکه پیشنهادات صرفاً در حد بالفعل کردن پتانسیل‌های موجود، استفاده از مسیرهای فعلی گردشگری، تجهیز فضا با مبلمان شهری، استقرار فعالیت‌های موقت در محدوده جنوبی محوطه و اقداماتی از این دست بوده است. در عین حال این دوره زمانی سه ساله، زمینه ساز تحقق طرح بلندمدت پیشنهادی است

- طراحی مجدد و درجاسازی موزه فعلی محوطه
- خواناسازی برج و بارو در ضلع شرقی حدفاصل شمالی
ترین نقطه یافت شده بارو تا جنوب یتیرین نقطه آن

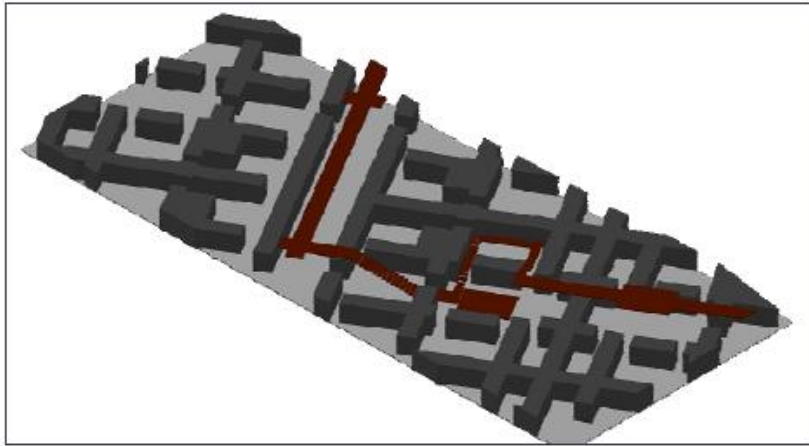
بازطراحی مسیر پیاده راه

همانطور که قبلاً ذکر شد رویکرد طراحی در برنامه کوتاه مدت استفاده حداکثری از امکانات و بهینه سازی شرایط موجود می باشد، به نحوی که کمتر دخل و تصرفی در ساخته‌های چند سال اخیر اعمال گردد. بدین منظور در طراحی مسیر جدید بازدید، از مسیرهای موجود که دارای مصالح و عرض مناسب هستند استفاده شده و تنها این مسیر در محدوده‌هایی نظیر باروی شرقی، ترانشه مرکزی و ترانشه شمالی (میدان هف تیر) تغییر کرده است. اما در برنامه بلند مدت در داخل ترانشه‌ها با تعبیه پل‌هایی، حرکت در راستای محور پلان‌های باقیمانده از واحدهای مسکونی صورت می گیرد. این جهت گیری جدید درک فضایی بهتری از شاکله ی خانه‌ها در این دوره به گردشگر خواهد داد. در داخل ترانشه‌ها ارتفاع پل‌های حرکتی در نقاطی متغیر بوده و با پایین رفتن داخل حیاط مقیاس انسانی به خود گرفته و بازدید کننده را تا حدودی با فضا و مقیاس آن آشنا می کند.

نکته دیگر در این ارتباط، عرض مسیر طراحی شده می باشد که با توجه به محدودیت‌های جداره‌های اکتشافی، حداکثر عرض مورد استفاده یک متر در نظر گرفته شده است، با توجه به این مساله مسیر یک طرفه و فاقد انتهای بن بست طراحی شده تا تداخل در طول حرکت بوجود نیاید.

در برنامه بلند مدت مسیرهای جدیدی به مسیرهای موجود اضافه خواهند شد تا بتوانند اکثر نقاط محوطه را پوشش دهند. مسیر پیشنهادی حتی الامکان بصورت رفت و برگشت جداگانه می‌باشد تا در صورت ازدیاد جمعیت، از ازدحام و تداخل جلوگیری بعمل آید. سعی شده تا مسیرهای جدید بر گذرهای گذشته بافت شهری پیش از تخریب بر روی تپه منطبق هستند، همانطور که مسیر اصلی بازدید هم اکنون بر گذری که در گذشته در این مکان قرار داشته واقع گردیده و درختان این مسیر یادگار آن گذر شهری می‌باشند.

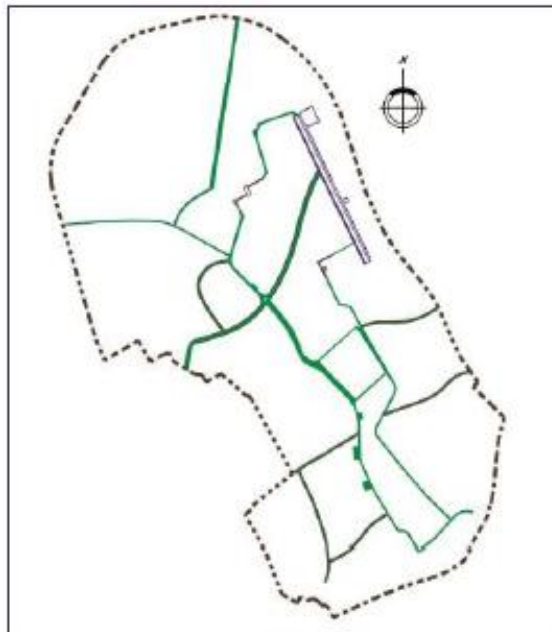
- استفاده از ورودی جنوبی برای دانشکده به منظور رفت و آمد دانشجویان
- احیای سردر تاریخی و طراحی چایخانه ای سنتی در فضای پشت این سردر
- شروع عملیات ساخت و ساز ساختما نه‌ای اداری در قطعه شمالی محوطه
- فعال کردن ورودی از میدان هگمتانه به منظور استفاده در شروع عملیات ساخ تو ساز
- کاشت گیاه یکساله و نصب تابلوی معرفی در محل گودال فرانسویها و چال شترخواب
- استقرار فعالیت‌های موقت نمایشگاهی و فروشگاه‌های در مسیر طولانی و فاقد آثار ضلع جنوبی حدفاصل موزه و ترانشه کارگاه جنوبی تا کلیساهای تاریخی در جنوب محوطه به منظور افزایش کشش و جذابیت
به «پارک باستانشناسی» است. به همین منظور سعی شده تا کاربر یه‌ایی در نظر گرفته شوند که ضمن هماهنگی و همخوانی با ارزش‌های محوطه، به افزایش جذابیت محوطه و جذب مخاطبان بیشتر در این مجموعه نیز کمک کنند. شایان ذکر است که بر پایه بررسی‌های باستان شناسی و مشخص شدن محدوده‌های فاقد آثار جانمایی کاربری‌ها و استقرار بناها و فضاهای مورد نیاز صورت گرفته است. در این برنامه به طور کلی علاوه بر تود هگذاری جهت استقرار کاربر یه‌ای جدید مورد نیاز و نیز پیشنهاد تغییر کاربری بناهای موجود، به ارتباط بیشتر محوطه با شهر از طریق افزایش ورودی‌های فعال، بازسازی بارو به صورت نمادین جهت افزایش خوانایی محوطه و ساماندهی و بهینه سازی مسیرهای درونی محوطه پرداخته شده است. اقداماتی که در برنامه بلندمدت باید صورت پذیرند عبارتند از:
- شاخص سازی و طراحی سردر برای ورودی‌های اصلی شمال شرقی و جنوبی
- استفاده از ورودی جنوبی برای بازدیدکنندگان پیاده
- طراحی ساختمان‌های اداری و فضاهای وابسته در محدوده شمالی محوطه
- تبدیل شدن ورودی میدان هگمتانه به ورودی اداری
- ایجاد کاربری‌های موردنیاز تفریحی خدماتی در محدوده مرکزی
- طراحی مسیر جدید بازدید و مسیرهای فرعی
- طراحی پوشش محافظتی برای ترانشه ها
- طراحی نحوه دسترسی و بازدید داخل ترانشه ها

شکل ۱: پرسپکتیو ایزومتریک از داخل ترانشه مرکزی با پل مسیر حرکت

شکل ۲: قسمتی از مسیر بازدید کنونی منطبق بر گذرهای تاریخی

شکل ۳: طراحی مسیرهای بازدید با استفاده از مسیر گذرهای تاریخی

جمع‌بندی

تجارب موفق جهانی نشان داده اند که برنامه‌ریزی و طراحی فضاهای پیاده‌راه‌ها، زمانی موفق خواهند بود که علاوه بر در نظر گرفتن عوامل کالبدی، شرایط اجتماعی فرهنگی، اقلیمی، الگوهای روانی رفتاری مردم، به نیازهای و سلیق مردم محلی توجه شود. بنابراین در برنامه‌ریزی و ساماندهی پیاده‌راه‌ها لازم است روابط متقابل نظام حرکتی افراد پیاده با دیگر جنبه‌های پایداری محوطه همگام با توازن و تعادل زندگی انسان‌ها موردشناسایی و تحلیل ساختاری و کیفی قرار گیرد. از این رو باید برای ساماندهی پیاده‌راه‌ها، نگرشی جامع و اصولی مانند کوتاه کردن دسترسی‌ها، پوشش کامل امنیتی و بهداشتی معابر پیاده، رعایت الزامات اسایشی و تنوع در مسیر، بدنه سازی و ایجاد مناظر (چشم اندازه‌های) مطلوب تامین تجهیزات لازم برای حرکت در شبانه روز و فراهم کردن زمینه‌های اجتماعی مشارکت پایدار محلی به کار گرفته شود.

گردشگری شهری به عنوان نمادی جدی از حرکت و پویایی که باعث کارکردهای اجتماعی اقتصادی اجتماعی فراغتی است کمتر مورد توجه برنامه ریزان و مدیران شهری قرار گرفته است. دلیل اصلی آن نحوه تلقی آنها از فعل و ماهیت گردشگر و گردشگری شهری می باشد. لذا در این مقاله سعی شد با شناسایی عوامل اصلی داخلی تاثیرگذار در فضای گردشگری نسبت به شناسایی نقاط قوت ضعف فرصت و تهدید فراروی محوطه گام برداشت. محوطه موردنظر از نظر مدیران شهری به عنوان نمونه خاص در کشور یاد می شود ولی نتایج این پژوهش موید آنست که با وجود استعدادهاى بالفعل محوطه زوایای پنهانی از توان گردشگری شهری به خصوص در زمان شبانگهان کمابیش موردتوجه واقع نشده است.

منابع و مأخذ

پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۴). راهنمای طراحی فضای بازشهری‌در ایران، جلد ۳، تهران، وزارت مسکن و شهرسازی
پایگاه میراث فرهنگی هگمتانه، مدارک مربوط به پیشنهاد محوطه باستانی هگمتانه جهت ثبت در فهرست آثار جهانی
پایگاه میراث فرهنگی و گردشگری هگمتانه، گزارش عملکرد شش ماهه دوم سال ۱۳۸۹
پایگاه میراث فرهنگی و گردشگری هگمتانه، گزارش عملکرد شش ماهه اول سال ۱۳۹۰

پایگاه میراث فرهنگی و گردشگری هگمتانه، آمار بازدیدکنندگان داخلی و خارجی از موزه و سایت باستانی هگمتانه
حبیبی، محسن. (۱۳۸۰). مسیر پیاده گردشگری، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۹.
رشیدبیگی، حبیب اله. (۱۳۸۲). گزارش معرفی و مشخصات پایگاه پژوهشی هگمتانه، سازمان میراث فرهنگی کشور، مرکز اسناد پایگاه پژوهشی هگمتانه.
قریب، فریدون. (۱۳۸۳). امکان سنجی مسیرهای پیاده در محدوده تهران قدیم، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۷ شیرمحمدی، حمید؛ نقیعی، فریدون. (۱۳۸۶). توسعه کالبدی شهر نالوسبادر نظر گرفتن اثرات زیست محیطی به کمک GIS، مجله هویت شهر.
محمدزاده، رحمت. (۱۳۷۴) دیدگاه‌های موجود در توسعه شبکه معابر پیاده، تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۷.
مهدی زاده، جواد. (۱۳۷۸) مفاهیم و مبانی پیاده راه سازی، ماهنامه شهرداری‌ها، شماره ۱۹.
مهدی زاده، جواد. (۱۳۷۹) توسعه گردشگری از دیدگاه برنامه‌ریزی شهری ومنطقه ای، ماهنامه شهرداری‌ها، شماره ۱۵.
مهندسین مشاور طرح و تدوین، طرح تفصیلی شهر همدان، مطالعات وضع موجود.